

Orxan Sadiq ŞÜKÜROV

Biznes və logistika kafedrası, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, Bakı

E-mail: orxan@inbox.ru,

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3680-7676>

**INNOVATİV İQTİSADİYYATIN FORMALAŞMASINA BİSNESSİSTEMİNİN
TƏSİRİNİN BEYNƏLXALQ TƏCRÜBƏSİ**

Xülasə

Məqalə biznes sistemlərinin innovativ iqtisadiyyatın formalaşmasına təsirinin beynəlxalq təcrübəsinin təhlilinə həsr edilmişdir. Tədqiqatda müxtəlif ölkələrin, o cümlədən ABŞ, Avropa İttifaqı ölkələri, Yaponiya, Çin, Cənubi Koreya, Sinqapur, İsrail və digər ölkələrin innovativ iqtisadiyyatlarının əsas xüsusiyyətlərini araşdırır və yüksək texnologiyalı məhsulların ÜDM-də yüksək payı, inkişaf etmiş tədqiqat infrastrukturunu, keyfiyyətli təhsil və insan kapitalının inkişafı, əqli mülkiyyətin effektiv qorunması və innovativ mədəniyyət kimi uğurlu innovasiya iqtisadiyyatlarının əsas xüsusiyyətlərini vurğulayır.

Metodoloji baza kimi qruplaşdırma, müqayisəli təhlil və sintez metodları götürülüb.

Məqalədə elmi yenilik və nəzəri yanaşma olaraq, innovasiyalara və kiçik biznesə dəstəyin müxtəlif modelləri, o cümlədən dövlətin rolu, maliyyə sistemi, biznes, elm və təhsil arasında qarşılıqlı əlaqə təhlil edilir, vençur maliyyələşdirilməsi, texnoparklar, biznes inkubatorlar və innovasiya klasterləri kimi alətlərə xüsusi diqqət yetirilir.

Nəticədə innovativ iqtisadiyyatların inkişafının ümumi tendensiyaları vurğulanır və milli innovasiya sistemi formalaşdırılarkən beynəlxalq təcrübənin yerli şəraitə uyğunlaşdırılmasının zəruriliyi vurğulanır.

Açar sözlər: təcrübə, innovativ iqtisadiyyat, inkişaf etmiş, biznes sistemi, istiqamət

I

DOI: 10.54414/YRUH7331

Giriş

Qlobal rəqabətin artması və 4-cü sənaye inqilabı şəraitində innovasiyaları yaratmaq, həyata keçirmək və kommersiyalaşdırmaq bacarığı tək-cə ayrı-ayrı şirkətlər üçün deyil, həm də bütün ölkələr üçün əsas uğur amilinə çevrilir. Buna görə də innovasiyaların inkişafı və biznes sistemində qabaqcıl beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi və tətbiqi aktual olaraq qalır. Aparılan araşdırmalar [2, 7, 8] göstərir ki, dünya ölkələrinin innovativ iqtisadiyyatının əsas xüsusiyyətləri kimi aşağıdakıları qeyd edə bilərik:

1. İnnovativ iqtisadiyyatın inkişafının əsas göstəricilərindən biri ölkənin ümumi daxili məhsulunun (ÜDM) strukturunda yüksək texnologiyalı mal və xidmətlərin əhəmiyyətli payı olmasıdır. Bu göstərici iqtisadiyyatın innovasiyaları yaratmaq və kommersiyalaşdırmaq, onları qlo-

bal bazarda rəqabətqabiliyyətli məhsula çevirmək qabiliyyətini əks etdirir. Buna misal olaraq Cənubi Koreyanı göstərmək olar, burada yüksək texnologiyalı ixracın payı sənaye mallarının ümumi ixracının təxminən 30%-ni təşkil edir [7]. Belə yüksək göstərici ölkənin mühüm innovativ potensialından və yüksək texnologiyalı məhsullar üzrə qlobal bazarda uğurla rəqabət aparmaq qabiliyyətindən xəbər verir.

2. İnkişaf etmiş innovasiya iqtisadiyyatı olan ölkələr inkişaf etmiş tədqiqat infrastrukturunu ilə seçilir. Həm dövlət, həm də özəl tədqiqat institutlarının, laboratoriyaların və mərkəzlərin geniş şəbəkəsinin mövcudluğu ilə xarakterizə olunur. Bu infrastruktur sonradan kommersiyalaşdırıla və istehsalat tətbiq oluna bilən yeni bilik və texnologiyaların yaradılmasında əsas rol oynayır. İnkişaf etmiş tədqiqat infrastrukturunun bariz nümunəsi kimi ABŞ-da Los Alamos Milli

Laboratoriyası və Berklidə Lourens adına Milli Laboratoriya kimi tanınmış qurumların daxil olduğu milli laboratoriyalar sistemini göstərmək olar. Bu qurumlar nöinki fundamental tədqiqatlar aparır, həm də özəl sektorla fəal əməkdaşlıq edir, texnologiya transferini təşviq edir və innovasiya prosesini sürətləndirir.

3. İnnovativ iqtisadiyyat təhsilin yüksək səviyyəsi və insan kapitalının inkişafına, işçilərin bilik və bacarıq səviyyəsinə yüksək tələblər qoyur. Bu baxımdan innovativ iqtisadiyyatı inkişaf etdirmək istəyən ölkələr təhsil və təlim sistemlərinin təkmilləşdirilməsinə xüsusi diqqət yetirirlər. Bu yanaşmanın uğurlu tətbiqinə misal olaraq Finlandiya və Sinqapur göstərmək olar. Finlandiyada iqtisadiyyatın innovativ sektorları üçün yüksək səviyyədə kadr hazırlığını təmin edən təhsil sistemi dünyada ən yaxşı sistemlərdən biri hesab olunur. Sinqapurda vətəndaşlara təlim və ixtisasartırma üçün kreditlər verən Gələcəyin Bacarıqları (SkillsFuture) proqramı mövcuddur ki, bu da innovativ iqtisadiyyatın tələblərinə uyğun olaraq işçi qüvvəsinin bilik və bacarıqlarının davamlı olaraq yenilənməsinə töhfə verir.

4. İnnovasiyaların yaradılması və tətbiqində əsas diqqət effektiv əqli mülkiyyət mühafizəsi sisteminə yönəlir. İnnovasiyaları stimullaşdırmaq üçün əqli mülkiyyətin etibarlı qorunması sistemi lazımdır. Bu, innovatorlara dizaynlarının icazəsiz istifadədən qorunacağına inam verir və tədqiqat və inkişafa investisiya qoymaq üçün stimulyar yaradır. ABŞ, Yaponiya və Almaniya kimi innovativ inkişafda lider olan ölkələrdə güclü patent sistemləri və müəllif hüquqlarının pozulması ilə mübarizə üçün effektiv mexanizmlər mövcuddur. Məsələn, ABŞ-da inkişaf etmiş patent hüququ sistemi, eləcə də ixtiraçıların və innovativ şirkətlərin hüquqlarının səmərəli müdafiəsini təmin edən ixtisaslaşdırılmış əqli mülkiyyət məhkəmələri mövcuddur.

5. İnnovativ iqtisadiyyatda innovativ sahibkarlıq ruhu, risk götürməyi, yaradıcı düşüncəni və sahibkarlıq təşəbbüsünü təşviq edən innovativ mədəniyyət xüsusilə vacibdir. Belə bir mədəniyyət yeni ideyaların yaranmasına və onların innovativ məhsul və xidmətlər şəklində sürətlə həyata keçirilməsinə kömək edir. İnkişaf etmiş innovasiya mədəniyyətinin ən parlaq nümunəsi ABŞ-dakı Silikon Vadisidir, burada

uğursuzluqlar bir maneə kimi deyil, gələcək inkişaf üçün dəyərli təcrübə kimi qəbul edilir. Bu mədəniyyət güclü eksperimentləri və sürətli innovasiyaları təşviq edir ki, bu da regiondakı bir çox texnologiya şirkətlərinin uğurunun açarıdır.

İnnovativ iqtisadiyyatın inkişafına biznes sistemlərin təsiri üzrə beynəlxalq təcrübəni aşağıdakı xüsusiyyətlərinə görə qruplaşdırmaq məqsəduyğundur:

1. **Amerika Birləşmiş Ştatları** ənənəvi olaraq innovasiya və kiçik biznesin inkişafı sahəsində dünya liderlərindən biri olmuşdur. Amerika təcrübəsi aşağıdakı xüsusiyyətlərlə xarakterizə olunur:

a) İnnovativ layihələrin maliyyələşdirilməsində vençur kapitalının yüksək rolu. Birləşmiş Ştatlarda yüksək riskli, lakin potensial olaraq yüksək gəlir gətirən innovativ startaplara aktiv şəkildə sərmayə qoyan vençur fondlarının inkişaf etmiş sistemi var. Bu, Qərbi Avropa və Yaponiyadan həcmə əhəmiyyətli dərəcədə böyük olan ən böyük vençur kapitalı bazarıdır və innovativ şirkətlərin inkişafının ilkin mərhələlərində lazımi maliyyə resurslarına çıxışı təmin edir.

b) İnnovasiya fəaliyyətinin bilik tutumlu sənayelərdə cəmləşməsi. ABŞ-da vençur kapitalı biznesi ilk növbədə yarımkeçiricilərin, kompüterlərin, proqram təminatının istehsalı və süni intellekt sistemlərinin hazırlanmasında cəmləşib.

c) İnnovasiya klasterlərinin formalaşması əsas mexanizmlərdən biridir. İnnovativ potensialdan səmərəli istifadə sayəsində dünyanın iqtisadi mərkəzlərindən birinə çevrilmiş Silikon Vadisi buna bariz nümunədir. Digər uğurlu nümunələrə Şimali Karolinadakı "Üçbucaq" Tədqiqat Parkı, Boston marşrutu 128 və Yuta Universitetinin Texnologiya Parkları daxildir.

d) Universitetlər, tədqiqat mərkəzləri və biznes arasında sıx qarşılıqlı əlaqə. ABŞ-da bir çox innovativ şirkətlər texnologiyaların elmdən istehsalata səmərəli transferini təmin edən universitetlərin inkişafı əsasında yaranır.

e) Tədqiqat və inkişaf üçün kiçik biznesə qrantlar və müqavilələr təqdim edən Kiçik Biznes İnnovasiyaları Tədqiqatları (SBIR) və Kiçik Biznes Texnologiyalarının Transferi (STTR) proqramları da daxil olmaqla, kiçik innovativ biznes üçün inkişaf etmiş dövlət dəstəyi sistemi.

f) Biznesin sadələşdirilmiş qeydiyyatı prosedurları və əqli mülkiyyət hüquqlarının qorunması daxil olmaqla, startapların yaradılması və inkişafı üçün əlverişli hüquqi mühit.

g) Risk götürməyi təşviq edən və uğursuzluğa damğa vurmeyən sahibkarlıq və innovasiya mədəniyyəti. Bu, eksperimentlər və sığrayışlı innovasiyaların yaranması üçün əlverişli şərait yaradır.

h) İşə götürmə və işdən çıxarma proseslərini asanlaşdıran, işçi qüvvəsinin hərəkətliliyini və şirkətlər arasında fikir mübadiləsini asanlaşdıran çevik əmək qanunları.

i) İnnovasiyaları stimullaşdıran əqli mülkiyyət hüquqlarının qorunması üçün güclü sistem mövcuddur. Bayh-Dole Qanunu universitetlərə və kiçik bizneslərə dövlət maliyyəsi ilə yaradılmış ixtiralara hüquqlar əldə etməyə icazə verdi ki, bu da tədqiqatların kommersiyalaşdırılmasına təkan verdi.

Amerika təcrübəsi innovasiya fəaliyyətini stimullaşdırmaq üçün maliyyə resurslarını, elmi potensialı və sahibkarlıq təşəbbüsünü birləşdirən ekosistemin yaradılmasının vacibliyini nümayiş etdirir.

ABŞ-da yaranmış və **Böyük Britaniya**da daha da inkişaf etdirilən biznes inkubatorlar konsepsiyası innovasiya ekosisteminin mühüm elementidir. Britaniya-Amerika modelinin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, kiçik innovativ bizneslər bazara yeni ideyalar, istehsal üsulları və növləri təqdim etmək istəyən novatorlar kimi çıxış edirlər. Bu modelin fərqli xüsusiyyəti son yeniliklərlə xarakterizə edilən texnoloji avadanlıqlarla yanaşı insan kapitalına və innovativ düşüncəyə önəm verilməsidir. Biznes inkubatorlarının iştirakçıları üçün əsas tələb onların elmi tədqiqatların nəticələri haqqında məlumatlı olması və innovativ ideyalar yaratmaq bacarığıdır. Böyük Britaniyada biznes inkubatorların inkişafı dövlət tərəfindən ali təhsil və elmi-tədqiqat müəssisələrinin maliyyələşdirilməsinin azaldılması dövrünə təsadüf edir. Bu, akademik institutların alternativ maliyyə mənbəyi və öz inkişaflarını kommersiyalaşdırmaq yolu kimi biznes inkubatorları formalaşdırılmasına səbəb oldu.

2. **Avropa İttifaqı** (Aİ) ölkələri innovasiya sahəsində bir neçə əsas istiqaməti əhatə edən kompleks strategiya həyata keçirirlər:

a) Bütün Aİ-yə üzv ölkələr üçün biznesin qurulması üçün minimum zəruri prosedurlar və rəsmiyyətlər haqqında məlumatları özündə əks etdirən vahid məlumat bazasının yaradılması. Bu, xüsusilə innovativ sahədə biznesə başlama prosesini sadələşdirməyə və sürətləndirməyə imkan verir.

b) Kiçik və orta müəssisələrin işlənmiş texnologiyaların və istehsal olunan məhsulların qanunsuz surətinin çıxarılmasından hüquqi müdafiəsinin gücləndirilməsi. Bu tədbir əqli mülkiyyətin qorunmasını təmin etməklə innovasiya fəaliyyətini stimullaşdırmaq məqsədi daşıyır.

c) Kiçik və orta sahibkarlığın maliyyə dəstəyi mexanizmlərinin, o cümlədən innovativ layihələr üçün qrantların, subsidiyaların və güzəştli kreditlərin verilməsi. Müəssisələrin innovativ fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsi üçün ixtisaslaşdırılmış fondların yaradılması və dəstək proqramları vasitəsilə təkmilləşdirilməsi.

d) İnnovativ məhsullar hazırlayan müəssisələrə güzəştli verən təkmilləşdirilmiş vergi mexanizminin tətbiqi. Bu, şirkətləri tədqiqat və inkişafa sərmayə qoymağa təşviq edir. Məsələn, Fransa tədqiqatlara vergi krediti təklif edir ki, bu da ETKLİ xərclərinin 30%-ni əhatə edir.

Avropa təcrübəsi göstərir ki, maliyyə, hüquqi və inzibati tədbirləri birləşdirən innovasiyaların dəstəklənməsinə kompleks yanaşma yüksək texnologiyalı sənaye və kiçik innovativ biznesin inkişafı üçün əlverişli mühit yaratmağa imkan verir.

Aİ ölkələri arasında İtaliya və Alman modelləri xüsusi ilə maraq doğurur.

İtaliyada biznes inkubatorların və texnoparkların formalaşdırılması regionlarda qabaqcıl texnologiyalara əsaslanan təsərrüfat subyektlərinin yaradılması yolu ilə iqtisadi artıma nail olmaq məqsədini güdür. İtaliya modelinin üstünlüyü milli və dünya bazarları üçün rəqabətqabiliyyətli texnologiyaların və məhsulların yaradılmasına töhfə verən birgə layihələr çərçivəsində müxtəlif Avropa ölkələrindən vəsaitlərin cəmləşdirilməsidir. Bu modelin özəlliyi isə dövlət təhsil müəssisələrinin, elmi-tədqiqat təşkilatları, maliyyə institutları və biznes strukturları, əsasən də istehsal müəssisələri ilə birlikdə innovativ layihələrin təşəbbüskarı və həyata keçirilməsində fəal iştirakıdır. Bundan əlavə, İtaliya

bütöv innovasiya ekosistemlərinin formalaşmasına töhfə verməli olan yüksək texnologiyalı parklar, biznes inkubatorlar, tədqiqat mərkəzləri və universitetlər əsasında innovativ şəhərlər yaratmağı planlaşdırır. İtaliya biznes sistemlərinin rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına yönəlmiş biznes inkubatorlarında innovasiyaların istifadəsini stimullaşdırmaq üçün xüsusi sistem formalaşdırıb. Onun da əsas elementləri kimi aşağıdakıları qeyd etmək olar [2].

a) texnoloji innovasiyaların geniş əhali üçün əlçatanlığını artırmaq və texnoloji sahibkarlığı stimullaşdırmaq məqsədi ilə sahibkarlar tərəfindən ölkə əhalisi üçün texnoloji xidmətlərin inkişafı;

b) əhalinin texnoloji innovasiyalardan istifadə miqyasının genişləndirilməsi sayəsində innovasiyaların yayılmasının effektivliyini və onların cəmiyyətdə aktuallığını artırmaq;

c) innovativ sahibkarlıqda əhalinin iştirakının iqtisadi fəal əhalinin ümumi sayına nisbətinin təhlil edilməsi. Nəticədə bu göstərici əhalinin innovasiya fəaliyyətinə cəlb olunma dərəcəsini əks etdirir və iqtisadiyyatın innovasiya sektorunun artım potensialını qiymətləndirməyə imkan verir;

d) əhaliyə təqdim olunan innovativ məhsulların qiymətləndirilməsi və monitorinqinin aparılması. Sistemin bu elementi innovativ məhsul və xidmətlərə keyfiyyət və tələbatına nəzarət etməyə, eləcə də bazarın tələblərinə uyğun olaraq innovativ inkişaf istiqamətlərini tənzimləməyə imkan verir;

e) innovativ xidmətlərin göstərilməsində yerli resurslardan istifadə səviyyəsinin təhlil edilməsi. Bu göstərici innovasiya fəaliyyətinin yerli iqtisadiyyata inteqrasiya dərəcəsini və onun regional resursların inkişafına təsirini qiymətləndirməyə imkan verir.

Almaniya güclü istehsal bazası və sənaye innovasiyası ilə tanınır. Alman təcrübəsi aşağıdakı xüsusiyyətlərlə xarakterizə olunur:

a) İnnovasiya prosesində orta biznesin (Mittelstand) əsas rol oynaması nəticəsində Almaniya'dakı orta biznes şirkətləri çox vaxt dar texnoloji nişlərdə dünya liderləri olurlar.

b) Təhsil və biznesin qarşılıqlı güclü əlaqəsi biznesin praktiki ehtiyaclarını, o cümlədən yüksək keyfiyyətli texniki təhsil,

sənayeni ixtisaslı mütəxəssislərlə təmin etməyə istiqamətlənib.

c) Ağıllı istehsal və Sənaye 4.0 sahəsində liderlik.

d) İnsan kapitalına uzunmüddətli investisiyaları təşviq edən əmək bazarının çevikliyini nəzərə almaqla işçilərin hüquqlarının güclü müdafiəsi sisteminin mövcudluğu.

e) Şirkətlərə kompleks innovativ layihələri həyata keçirməyə imkan verən elmi-tədqiqat və konstruktor işlərinin təşkilinə, innovativ inkişafa qoyulan investisiyaya uzunmüddətli yanaşma.

f) Maşınqayırma, kimya sənayesi, əczaçılıq və digər sənaye sahələrində yüksək rəqabətə davamlı sənaye sahələrinin inkişafı üçün sənaye parklarından və texnoparklardan aktiv istifadə.

3. **İsveç** innovativ mədəniyyətin güclü sosial siyasətlərlə necə birləşdirilə biləcəyini nümayiş etdirir. İsveç təcrübəsi aşağıdakı xüsusiyyətlərlə xarakterizə olunur:

a) İnnovasiyaya balanslaşdırılmış yanaşma, onu sosial və ekoloji problemlərin həlli vasitəsi kimi nəzərdən keçirmək.

b) İqtisadiyyatın müxtəlif sektorları arasında açıq innovasiyaları və əməkdaşlığı təşviq etmək.

c) Yaşıl texnologiyalara və dairəvi iqtisadiyyata diqqətin yetirilməsi.

d) Cəmiyyətdə yüksək etimad səviyyəsi, əməkdaşlığın və fikir mübadiləsinin təşviqi.

e) Təhsil və tədqiqat və inkişafa əhəmiyyətli investisiyalar.

f) Risk götürməyi və yeniliyi təşviq edən effektiv sosial təhlükəsizlik şəbəkəsinin mövcudluğu.

4. İnnovasiya və kiçik biznesin inkişafına **Yapon** yanaşması aşağıdakı xüsusiyyətlərlə xarakterizə olunur:

a) Dövlət səviyyəsində elm və texnologiya sahəsində uzunmüddətli strateji planlaşdırma və 5 illik indikativ planlaşdırmanın tətbiq edilməsi var. 1960-cı illərin əvvəlində Yaponiya müntəzəm olaraq tədqiqat və inkişaf üçün prioritet sahələri müəyyən edən milli elm və texnologiyanın inkişafı planlarını hazırlayır və yeniləyir.

b) Robot texnikası, süni intellekt, nanotexnologiya və biotexnologiya kimi prioritet

sahələrdə tədqiqat və inkişafa fəal dövlət dəstəyi göstərilir.

c) Sənayeni ixtisaslı kadrlarla təmin edən yüksək keyfiyyətli texniki təhsil həyata keçirilir.

d) Böyük şirkətlərə innovasiya fəaliyyətini yüksək səviyyədə saxlamağa imkan verən güclü korporativ tədqiqat və inkişaf sisteminin olması.

e) Ölkənin ayrı-ayrı regionlarında universitetləri, elmi-tədqiqat institutlarını və sənaye müəssisələrini birləşdirən innovasiya inkişafı klasterlərinin inkişafı, elmi-texniki innovasiyalardan istifadə dairəsini genişləndirmək üçün istehsalat, elm və təhsil arasında inteqrasiya həyata keçirilir.

f) Maliyyə, məsləhət və texniki yardım göstərən ixtisaslaşmış dövlət qurumları vasitəsilə kiçik və orta sahibkarlığa dəstək.

g) Yaponiya texnopolisləri real iqtisadiyyata innovativ həllərin tətbiqinə, robotların və digər qabaqcıl texnologiyaların geniş tətbiqinə töhfə verir.

h) Şirkət səviyyəsində davamlı innovasiya mədəniyyəti yaradan biznesdə davamlı təkmilləşdirməyə (kaizen) diqqət yetirilir (məsələn, Toyota Production Systemdə). Yüksək məhsul keyfiyyətinə və prosesin davamlı təkmilləşdirilməsinə kömək edən dəqiqlik və detallara diqqət mədəniyyəti mövcuddur.

i) Böyük korporasiyalar və kiçik innovativ müəssisələr arasında əməkdaşlığın stimullaşdırılması, o cümlədən açıq innovasiya proqramları vasitəsilə uzunmüddətli innovativ layihələrə investisiya qoymağa imkanı.

Yaponiya təcrübəsi kiçik biznesin texnoloji inkişafı və innovativ fəaliyyətini stimullaşdırmaq üçün uzunmüddətli planlaşdırmanın, məqsədyönlü dövlət dəstəyinin və innovasiya klasterlərinin yaradılmasının kombinasiyasının səmərəliliyini göstərir.

5. Cənubi Koreya, Sinqapur və Tayvan kimi Cənub-Şərqi Asiya ölkələrinin innovasiya və kiçik biznesin inkişafı təcrübəsi aşağıdakılarla xarakterizə olunur:

a) Yüksək texnologiyalı sənayenin inkişafı, o cümlədən elmi-tədqiqat və təcrübə-konstruktor işlərinə məqsədyönlü sərmayələr, habelə xarici texnologiya və investisiyaların cəlb edilməsi üçün xüsusi iqtisadi zonaların yaradılması üzrə fəal dövlət siyasəti.

b) Xüsusilə elm, texnologiya, mühəndislik və riyaziyyat (STEM) sahəsində təhsilin inkişafı, innovativ sənayelər üçün yüksək ixtisaslı kadrların təmin edilməsi.

c) Elmi-tədqiqat institutlarını, universitetləri və sənaye müəssisələrini birləşdirən texnoparkların və innovasiya klasterlərinin yaradılması.

d) Maliyyə yardımı, təlim və məsləhətlər verən ixtisaslaşmış dövlət qurumları vasitəsilə kiçik və orta sahibkarlığa dəstək.

e) Tədqiqat və inkişaf sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın stimullaşdırılması, o cümlədən dünyanın aparıcı şirkətlərinin və tədqiqat mərkəzlərinin cəlb edilməsi.

Sinqapur Asiyanın aparıcı innovasiya mərkəzlərindən birinə çevrilib və onun təcrübəsini fərqləndirən xüsusiyyətlərə aşağıdakılar aiddir:

f) İnnovativ iqtisadiyyatın inkişafına uzunmüddətli strateji yanaşma.

g) Dünyanın hər yerindən ən yaxşı ağılları cəlb etmək və yerli istedadları inkişaf etdirmək üçün aktiv siyasət.

h) İnnovasiyalar sahəsində hökumət və biznes arasında sıx əməkdaşlıq, innovativ layihələrin həyata keçirilməsini asanlaşdıran səmərəli və şəffaf dövlət idarəetmə sistemi.

i) Təhsil və infrastruktura strateji investisiyalar.

j) İnnovativ şirkətləri cəlb etmək üçün əlverişli biznes mühitinin və vergi siyasətinin yaradılması

Cənub-Şərqi Asiya ölkələrinin təcrübəsi innovativ potensialın inkişafı və yüksək texnologiyalı sənayenin inkişafı üçün əlverişli şəraitin yaradılması istiqamətində məqsədyönlü dövlət siyasətinin səmərəliliyini nümayiş etdirir.

6. Çin dövlət kapitalizminin unikal modeli ilə idarə olunan innovasiya sahəsində sürətli artım yaşayır. Çin təcrübəsi aşağıdakı xüsusiyyətlərlə xarakterizə olunur:

a) İrimiqyaslı məqsədyönlü dövlət proqramları və strateji texnologiya sahələrinə investisiyalar.

b) Yüksək texnologiyalı sənayenin inkişafı üçün xüsusi iqtisadi zonaların və innovasiya mərkəzlərinin yaradılması.

c) Nəhəng daxili bazarda yenilikləri tez bir zamanda tətbiq etmək və miqyasını genişləndirmək bacarığı.

d) Dövlət səviyyəsində innovativ inkişafın strateji planlaşdırılması.

e) Tədqiqat və inkişafa, eləcə də təhsil sisteminə əhəmiyyətli investisiyalar.

f) Texnoloji inkişafı sürətləndirmək üçün qlobal təchizat zəncirlərindən istifadə.

Çində innovativ inkişafa xidmət edən peşə təhsili sistemi xüsusi qanunla tənzimlənir və gənclər arasında buna ciddi maraq var. Çində peşə-texniki təhsili ümumi təhsil artımının 21%-ni təşkil edir, onun məzunlarının 95%-i sabit iş yeri tapır. Peşə-texniki təhsil müəssisələrdə tələbələrin 90%-i dövlətdən dəstək alır. Bundan əlavə, aztəminatlı ailələr və kənd təsərrüfatı işçiləri təhsil haqlarından azaddırlar. Peşə-texniki təhsil müəssisələri məzunlarının 60%-ə yaxını ölkənin müxtəlif regionlarında işlə təmin olunur.

7. **İsrail** məhdud resurslara baxmayaraq innovasiya iqtisadiyyatı yaratmaqda təsirli irəliləyiş əldə edib. İsrail təcrübəsi aşağıdakı xüsusiyyətlərlə xarakterizə olunur:

a) Milli innovasiya və sahibkarlıq mədəniyyətinin inkişaf etdirilməsi.

b) Hərbi texnologiyaların mülki sektora effektiv transferi.

c) Qlobal texnologiya şirkətlərini və innovasiyalar sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığı fəal şəkildə cəlb etmək.

d) ÜDM-in faizi kimi tədqiqat və inkişafa yüksək investisiya.

e) Hökumət proqramları və özəl təşəbbüslər daxil olmaqla, startaplara dəstək sistemi işlənib hazırlanmışdır.

f) İnsan kapitalından səmərəli istifadə, o cümlədən yüksək ixtisaslı immiqrantların cəlb edilməsi

İsrail adambaşına düşən startap şirkətlərin sayına görə dünyada birinci yerdədir. Ölkədə kiçik biznesə dəstək məqsədilə Milli Proqram hazırlanıb ki, onun əsas məqsədi intellektual resurslarından istifadə etməklə iqtisadiyyatı gücləndirməkdir. Proqram prioritet texnoloji sahələrin dəstəklənməsi, yeni emiqrantların, periferik ərazilərin, milli azlıqların dəstəklənməsi, o cümlədən yaradıcılıq və sahibkarlıq mədəniyyətinin təşkili, tələbələrin sahibkarlıq fəaliyyətinə hazırlanması məqsədi daşıyır. 2002-

ci ildən inkubatorlar özəlləşdirilməyə başlayıb və hazırda İsraildə 26 texnoloji inkubator fəaliyyət göstərir. Inkubatorlar iki inkişaf mərhələsindən keçir. Birinci mərhələdə bator dövlət tərəfindən maliyyələşdirilir. İkinci mərhələ inkubatorun özəlləşdirilməsi və inkubatorun öz vəsaiti hesabına layihələrin maliyyələşdirilməsi həyata keçirilir. İştirakçıların və inkubatorun pay nisbəti ilkin startap mərhələsində: 50%-i sahibkarlar və 50% - inkubator; layihənin investorlar üçün cəlbəedicilik səviyyəsinə çatma mərhələsində: 35% - sahibkar, 35% - inkubator, 30% - investor. rəsində bölünür [3].

Qlobal Startap Ekosistemi Hesabatı 2023 (GSER 2023) görə, liderlər 2020-ci ildən dəyişməz olaraq qalır: Silikon Vadisi, Nyu-York və London. Los-Anceles və Təl-Əviv Boston və Pekini sıxışdıraraq 4-5-ci yerlərə yüksəliblər. Sinqapur 8-ci yerə yüksəlib. Hindistan, Avstraliya və İsveçrədəki ekosistemin mövqeyi də yaxşılaşdırılıb. StartupBlink-in məlumatına görə, şəhərlərarası reytingdə Azərbaycan 84-cü, Bakı isə 412-ci yerə yüksəlib [1].

AI-nin startaplara təsiri onların xüsusiyyətlərindən asılıdır. CB Insights-ın 2023-cü il hesabatı biznes analitikası, generativ süni intellekt, emosiya analitikası və robototexnika sahələrində şirkətləri vurğulayır. Şirkətlərin üçdə biri AI-dan media və ya moda kimi xüsusi sahələrdə istifadə edir. 40 şirkət süni intellekt köməkçiləri və rəqəmsal əkilər də daxil olmaqla sənayelərarası həllər hazırlayır. 27 firma vektor verilənlər bazası və sintetik məlumat dəstləri kimi süni intellektin inkişafı üçün alətlər yaradır. Qlobal elmi əməkdaşlıq və bilik mübadiləsi innovasiya proseslərini sürətləndirir. Buna misal kimi qlobal problemlərin həlli üçün müxtəlif ölkələrdən resursları və təcrübəni birləşdirən və beynəlxalq tədqiqat layihəsi olan termonüvə enerjisinin inkişafına yönəlmiş 35 ölkəni əhatə edən Beynəlxalq Termonüvə Təc-rübə Reaktoru (ITER) layihəsini, tədqiqat aparmaq üçün gərgin eksklüziv əlaqələri olan ölkələrin alimlərini bir araya gətirən SESAME proqramını, iki ölkə arasında texnologiya və təc-rübə mübadiləsinə imkan verən ÇXR-nın Suzcou şəhərindəki Çin-Sinqapur Sənaye Parkını göstərmək olar. Massaçusets Texnologiya İnstitutu (MIT) fənlərarası tədqiqatları və layihələri

fəal şəkildə təşviq edir, nəticədə Stanford Universiteti Silikon Vadisi ekosistemində çox innovativ ideyalar və istedadlar yaradaraq əsas rol oynamışdır. Biznes inkubatorları və sürətləndiricilər resurslar, mentorluq və əlaqələri təmin edən erkən mərhələdə startaplara diqqət yetirirlər. Nümunə: ABŞ-da Y Combinator Airbnb, Dropbox və Reddit kimi uğurlu şirkətlərin yaradılmasına kömək etdi. Meetup Platforması Sizin müxtəlif sahələrdə peşəkarlar üçün tədbirlər təşkil etməyə və iştirak etməyə imkan verir, şəbəkələşməni və fikir mübadiləsini asanlaşdırır. Endeavour proqramı qlobal mentorlar şəbəkəsinə çıxış imkanını verməklə yüksək ailə artım potensialına malik sahibkarları müəyyənləşdirir və dəstəkləyir.

Bəzi ölkələrin həm sahibkarlıq, həm də innovasiya baxımından əhəmiyyətli potensialı var ki, bu da onları yeni ideyalar yaratmaq və genişləndirmək üçün yaxşı mövqeyə qoyur. Məsələn, Cənubi Koreya qlobal innovasiya indeksində 11-ci yeri tutaraq həqiqətən innovativ ölkə hesab olunur. Bununla belə, sahibkarlıq indeksinə görə o, 24-cü yerdədir. Birləşmiş Ərəb Əmirliklərində (BƏƏ) vəziyyət bir qədər fərqlidir: ölkə innovasiyalar üzrə 36-cı, sahibkarlıq üzrə isə 26-cı yerdədir. BƏƏ əhəmiyyətli sahibkarlıq potensialı və bir çox startap nümayiş etdirir, lakin real innovasiya potensialına malik deyil, yəni hökumət genişləndirilə bilən rəqabət qabiliyyətli yeniliklər yaratmır. Ən uğurlu innovativ ölkələr həm innovasiya, həm də sahibkarlıq potensialına malik olurlar. Məsələn, ABŞ həm İnnovasiya İndeksində, həm də Sahibkarlıq İndeksində 1-ci yerdədir [1]. Görünür ki, sahibkarlıq və innovasiya potensiallarının birgə artması, həm də onların bir-biri ilə əlaqəsi üçün şərait yaradılırsa, iqtisadiyyat ekosistemində zəruri dəyişikliklər üçün güclü təkan alır.

Beləliklə, innovativ biznes sisteminin müqayisəli təhlili göstərdi ki:

a) Amerika və Çin modelləri daha sürətli innovasiya və bazara çıxışa imkan verdiyi halda, Yapon və Almaniya modelləri daha asta, lakin daha ardıcıl innovasiya proseslərinə şərait yaradır.

b) Amerika modeli daha çox sıçrayışlı innovasiyalara səbəb olduğu halda, Yapon və Almaniya modelləri mövcud məhsul və proseslərin

tədrisən təkmilləşdirilməsinə daha çox diqqət yetirirlər.

c) Skandinaviya və Almaniya modelləri uzunmüddətli planlaşdırma və sosial sabitlik hesabına daha davamlı innovativ inkişafı təmin edir.

d) Çində və Yaponiya modellərində dövlət innovativ inkişafın idarə edilməsində daha fəal rol oynadığı halda, Amerika modelində dövlətin rolu zəifdir.

d) Amerika modeli vençur kapitalı və fond bazarındakı ehtiyatlara əsaslandığı halda, digər ölkələrin modelləri bank maliyyələşdirməsinə və proqram dəstəyinə əsaslanır.

Nəticə

İnnovasiya və kiçik biznesin inkişafı üzrə beynəlxalq təcrübə göstərir ki, bütün ölkələr üçün uyğun olan vahid universal model yoxdur. Hər bir ölkə milli iqtisadiyyatın, mədəniyyətin və tarixi inkişafın xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq öz yanaşmasını formalaşdırır. Bununla belə, beynəlxalq təcrübənin təhlili innovasiya və kiçik biznesin inkişafında bir sıra ümumi tendensiya-ları müəyyən etməyə imkan verir:

1. Dövlətin rolu Çində olduğu kimi innovasiyaların formalaşdırılması və tətbiqində fəal iştirakdan ABŞ-da olduğu kimi biznes sisteminə innovasiyalar üçün əlverişli şəraitin yaradılmasına qədər dəyişir, lakin bütün hallarda dövlət, innovativ inkişafda mühüm rol oynayır.

2. Təhsil, xüsusi ilə texniki təhsil və insan kapitalının inkişafı araşdırılan bütün ölkələrdə innovativ iqtisadiyyatların uğurunun əsas amilləridir.

3. İnnovasiyaların maliyyələşdirilməsi mənbələrinin, o cümlədən vençur kapitalı, dövlət proqramları və korporativ investisiyaların diversifikasiyası innovasiya ekosisteminin inkişafına töhfə verir. Elmi işlərin kommersiyalaşdırılmasında və yeni texnologiyaların yaradılmasında mühüm rol oynayan kiçik innovativ müəssisələrin inkişafı üçün əlverişli şəraitin yaradılmasına xüsusi diqqət yetirilir. Vençur biznesi yüksək riskli innovativ layihələrin maliyyələşdirilməsi və texnoloji tərəqqinin stimullaşdırılması üçün əsas mexanizmdir. Məsələn, Çində kiçik innovativ şirkətlər tam olaraq dövlət tərəfindən maliyyələşdirilir, İngiltərə və İsraildə regional vençur fondlarında dövlətin payı 40%-ə qədərdir

[5]. Avropa İttifaqında (27 ölkə) orta hesabla bütün elmi-tədqiqat və inkişaf xərclərinin 55%-i biznes tərəfindən həyata keçirilir, göstərici 17,8%-dən (Kipr) 76%-ə (Lüksemburq) qədər dəyişir. Yaponiyada biznesin maliyyələşmədə iştirakı 77,7%, Cənubi Koreyada 73,7%, İsveçrədə 68,2%, ABŞ-da 67,3%, İsraildə 79,5% təşkil edir [8].

4. İnnovativ iqtisadiyyatın uğurlu inkişafı dövlət, biznes və elm və təhsil sektoru arasında sıx qarşılıqlı əlaqəni tələb edir. Bu qarşılıqlı əlaqə müxtəlif formalarda, o cümlədən biznes inkubatorlar, texnoparklar və innovasiya klasterləri vasitəsilə həyata keçirilir. Geniş miqyaslı investisiya idxalı siyasətinə malik dövlətlərdə çoxmillətli klasterlər yaranır. Çox vaxt innovator "immigrant" şirkətlər xarici ərazilərdə görünür. Məsələn, Sinqapur klasterləri Çinin cənubundakı azad iqtisadi zonalarda fəaliyyət göstərir. Yerli innovativ şirkətlərin və vençur kapitalının qarşılıqlı əlaqəsi nəticəsində lokal klasterlər yaranır. Bunlara misal kimi son on il ərzində yerli səviyyədə dünya bazarına elektron innovasiyaların ixracatçısına çevrilmiş Koreya və Tayvanı göstərmək olar [6]. Çində innovativ məhsulların 90%-i texnoparklarının rezidentləri tərəfindən istehsal olunur, Macarıstanda isə bu göstərici 10,5%, Slovakiya – 8,4, Bolqarıstan – 7,8, Finlandiya – 6,3% təşkil edir [4].

5. İnnovativ iqtisadiyyat təkcə texnoloji bazanın deyil, həm də insan kapitalının, institusional mühitin və innovasiya mədəniyyətinin inkişafını tələb edən mürəkkəb sistemdir. İnnovasiya mühitinin formalaşmasında risk və sahibkarlığa münasibət kimi mədəni və sosial amillər mühüm rol oynayır.

6. İnnovativ iqtisadiyyatın inkişafında uğurun əsas amili sürətlə dəyişən texnoloji və bazar şərtlərinə uyğunlaşma bacarığıdır. Bu, innovasiyaları dəstəkləmək üçün çevik institusional strukturların və mexanizmlərin yaradılmasını tələb edir. Bu səbədən uğurlu innovasiya iqtisadiyyatları beynəlxalq əməkdaşlıqda və qlobal innovasiya şəbəkələrində fəal iştirak edirlər.

7. İnnovativ fəallığı və rəqabət qabiliyyətini artırmaq istəyən ölkələr üçün qabaqcıl beynəlxalq təcrübələri nəzərə almaq, onları yerli şəraitə və xüsusiyyətlərə uyğunlaşdırmaq vacibdir. Eyni zamanda, anlamaq lazımdır ki, hər bir ölkə milli xüsusiyyətləri, mövcud resursları və strateji inkişaf məqsədlərini nəzərə alaraq öz yanaşmasını inkişaf etdirməlidir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. İnnovasiya və sahibkarlıq: startap ekosistemi. V.Qasımlının elmi redaktorluğu ilə, Bakı, 2023

2. Innovation & technology transfer. Special edition. Published by the EC. 2000

3. Кулбатыров Н.Н., Асенова А.Е. О некоторых особенностях развития инновационного предпринимательства в Казахстане. Социально-экономическое развитие государств Азии, №11, ПСЭ, 2014. стр. 276

4. Мировой опыт стимулирования инновационного развития экономики: механизмы, инструменты, перспективы адаптации для Республики Беларусь / Д. В. Муха [и др.]; под науч. ред. Д. В. Мухи; Ин-т экономики НАН Беларуси. – Минск : Беларуская навука, 2020. – 381 с.

5. Примочкин Б. Ангелы и бесы модернизации// "ЭЖ-Юрист". - 2011. - №24.

6. Широков С. Республика инноваций// Риск-менеджмент. -2008. - №7-8.

7. Шумаев В.А., Дивуева Н.А., Лукашева Н.А. Зарубежный опыт организации инновационного развития экономики. Инноватика и экспертиза. 2021. Выпуск 2 (32)

8. Эльканов Р.Х. Оценка инновационного потенциала зарубежных стран и опыт Израиля. Экономика, налоги, право, 2012, №5

Орхан Садиг ШУКЮРОВ

Кафедра Бизнеса и Логистики, Азербайджанский Государственный Экономический
Университет, Баку

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3680-7676>

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ ВЛИЯНИЯ БИЗНЕС-СИСТЕМЫ НА
ФОРМИРОВАНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ**

Резюме

Статья посвящена анализу международного опыта влияния бизнес-систем на формирование инновационной экономики. В исследовании рассмотрены основные особенности инновационной экономики различных стран, в том числе США, стран Евросоюза, Японии, Китая, Южной Кореи, Сингапура, Израиля и других стран, а также отмечена высокая доля высокотехнологичной продукции в ВВП. развитая исследовательская инфраструктура, качественное образование и развитие человеческого капитала, эффективная защита интеллектуальной собственности и инновационная культура, подчеркивающие ключевые особенности успешной инновационной экономики.

За методическую основу были взяты методы группировки, сравнительного анализа и синтеза.

В качестве научно-инновационного и теоретического подхода в статье анализируются различные модели поддержки инноваций и малого бизнеса, включая роль государства, финансовой системы, взаимодействие бизнеса, науки и образования, при этом особое внимание уделяется таким инструментам, как венчурное финансирование, технопарки, бизнес-инкубаторы и инновационные кластеры.

В результате подчеркиваются общие тенденции развития инновационных экономик и подчеркивается необходимость адаптации международного опыта к местным условиям при формировании национальной инновационной системы.

Ключевые слова: опыт, инновационная экономика, развитая, бизнес-система, направление.

Orkhan Shukurov

The department of Business and Logistics, Azerbaijan State University of Economics, Baku

E-mail: orxan@inbox.ru,

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3680-7676>

**INTERNATIONAL EXPERIENCE OF THE INFLUENCE OF BUSINESS SYSTEMS ON
THE FORMATION OF AN INNOVATIVE ECONOMY**

Summary

The article is devoted to the analysis of international experience of the influence of business systems on the formation of an innovative economy. The study examines the main features of the innovative economy of various countries, including the United States, the European Union, Japan, China, South Korea, Singapore, Israel and other countries, and also notes the high share of high-tech products in GDP. developed research infrastructure, high-quality education and human capital development, effective protection of intellectual property and an innovative culture, emphasizing the key features of a successful innovative economy.

The methodological basis was the methods of grouping, comparative analysis and synthesis.

As a scientific-innovative and theoretical approach, the article analyzes various models of support for innovation and small business, including the role of the state, the financial system, the interaction of business, science and education, with special attention paid to such tools as venture financing, technology parks, business incubators and innovative clusters. As a result, general trends in the development of innovative economies are emphasized and the need to adapt international experience to local conditions in the formation of a national innovation system is emphasized.

Keywords: experience, innovative economy, developed, business system, direction